

Spiritismus ve službách českého nacionalismu. Příklad Těšínského Slezska¹

NACIONALISMUS MEZI TĚŠÍNSKÝMI SPIRITISTY

Józef Szymeczek

Základem spiritismu je přesvědčení o možnosti navázání kontaktu se zemřelými. Spiritistické hnutí se nedlouho po svém vzniku rozšířilo po celé Evropě a mnoho svých přívrženců si získalo i v českých zemích, kde některé spiritistické skupiny svou činností začaly podporovat rodící se novou, českou národní ideologii. Tento článek ukazuje na několika příkladech z minulosti Těšínského Slezska, jak na vlně spiritismu byla šířena česká národní myšlenka v národnostně smíšených oblastech.

Spiritistické hnutí vzniklo původně ve Spojených státech amerických. V západní Evropě se ujalo v padesátých letech 19. století a rychle se uchytilo ve většině států starého kontinentu. Z důvodu svého protikatolického zaměření nalézalo své vyznavače zejména v liberálních a dělnických, levicově smýšlejících kruzích. V mnoha oblastech však získalo značnou popularitu prakticky ve všech společenských vrstvách. Do českých zemí spiritismus pronikl kolem roku 1880.² Bylo to v době, kdy v české společnosti sílily projevy nacionalismu. Podobně jako jiná národní společenství se i Češi začali upomínat o své právo stát se plnoprávným národem a v průběhu 19. století se u nich rozvinulo národně obrozené hnutí – uvědomělá vůle k dosažení nejen kulturní emancipace, ale rovněž občanské rovnoprávnosti.³ Český nacionalismus se stal nejpevnějším spojovacím prvkem české pospolitosti a začal se v českých zemích střetávat s do té doby nevídanou intenzitou s jinými nacionalismy, hlavně nacionalismem německým.

Společným rysem spiritistů a českých národovců byla snaha o prolomení ve společnosti stále přetrvávajících, mentálních mantinelů vyznačujících myšlenkový prostor, ve kterém se rozvíjelo do třicátých let XIX. století české historické vědomí⁴ tradiční (stavovské) společnosti. Spiritisty s českými nacionalisty spojoval

odpor ke katolické církvi, kterou habsburský stát i nadále preferoval a podporoval a předem vylučoval její otevřenou kritiku. Dále to byla nechuť k příslušníkům habsburského rodu a jejich činům, které byly povýšeny nad každou historickou kritiku. Taktéž je spojoval kritický postoj k rakouským úřadům, které spiritisté podobně jako čeští národovci chápali jako instrument udržování starých poměrů a prosazování zájmů panovníka a katolické církve znemožňující plný rozvoj české národní myšlenky.

Spiritismus usiloval o mravní povznesení svého členstva. Cíle mělo být dosaženo pomoci výstrah a rad duchů, které dle mínění spiritistů měly vliv na lidské myšlenky a skutky. Následkem těchto intervencí ze záhrobí mělo být zlepšení lidských charakterů a kvality života. Ke spiritismu se měl družít obraz nového člověka, oduševnělého a převychovaného, oproštěného od vášní a náruživosti, které činí z lidských bytostí bídné otroky. Tuto proměnu chtěli realizovat ve svých řadách, prací na zdokonalování sebe samých. Vůdce slezských spiritistů Jan Rösner to vyjádřil slovy: „*Náboženství spiritistů jest prosto dogmat a planých*

*formulí, neboť snahou naší jest duchem svým povznést se a spojit se s vyššími úrovněmi života, zušlechtit své srdce, přetvořit a převychovati se vědomě v člověka nejen uvědomělého, ale i dobrého, oduševniti se“.*⁵ Podle něho se to nevyklučovalo se spiritisty hlásanou naukou o šíření bratrství mezi národy, jelikož v českém vlastenectví spatřoval vyšší formy duchovního života. Člověka vyšší duchovní úrovně, chápal jako „člověka českého“.⁶ Obecně lze konstatovat, že častými rádci ze záhrobí českým spiritistům byli duchové významných postav českých dějin: svatý Václav, Jan Žižka, Karel IV., Jan Ámos Komenský a další. Jeden vůbec z prvních mediálně známých příběhů kontaktu člověka se záhrobím z období počátku českého spiritismu (1886) popisuje, jak se se kamenický pomocník Václav Podbrdský z Hájek setkal v záhrobí s praotcem Čechem a Cyrilem a Metodějem.⁷ Slavní duchové českých dějin byli přítomni ve spiritistických představách od samého počátku vzniku tohoto hnutí na českém území.

Spiritismus na Těšínsku

Velmi výrazně se všechny popisované jevy projevovaly v průmyslových oblastech, kde se nové myšlenky (a technologie) uplatňovaly v praxi s největší intenzitou. K těmto regionům patří například Ostravsko a sousední Těšínské

Znak Bratřského sdružení českoslovanských spiritistů.

Poznámky

- 1 Článek vznikl za finanční podpory ze státního rozpočtu Polské republiky v rámci programu ministra školství a vědy „Věda pro společnost“: Alternativní duchovní programy na Těšínském Slezsku od konce 19. století do 70. let 20. století. (č. projektu Nds/529030/2021/2021) výše dotace 581 147,00 PLN; celková hodnota projektu 581 147,00 PLN.
- 2 M. Bařina – I. Chochołač, *Spiritismus v Podkrkonoší*, Nová Paka: Městské muzeum, [2004], s. 7.

- 3 M. Hroch, *Małe narody Europy*, přel. G. Pańko, Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo, 2003, s. 8 a další.
- 4 M. Hroch, *Na prahu národní existence*, Praha: Mladá fronta, 1999, s. 221.
- 5 J. Rösner, *Spiritismus ve Slezsku. Příspěvek k objasnění historie i dnešního stavu spiritismu ve Slezsku*, Radwanice: Knihovna „Spiritistické revue“, 1927, s. 75.
- 6 Kunčický, [J. Rösner], Ó, Slezsko!, *Posel záhrobí* 19, 1919, č. 2, s. 22–23.
- 7 J. Kozák, *Spiritismus. Zapomenutá významná kapitola českých dějin*, Praha: Eminent, 2003, s. 146–147.

Slezsko, kde vedle sebe žili nejen Češi a Němci, ale i Poláci, čímž se spektrum projevů ideologických bojů ještě více rozšířilo. Češi a Poláci nejprve ve snaze čelit germanizaci hledali možnosti spolupráce, ale na počátku 20. století stanuly národní ambice Čechů a Poláků na Těšínsku proti sobě a vyústily v nepřátelskou konfrontaci zakončenou ozbrojeným konfliktem.

Případ Těšínského Slezska ukazuje, jak obtížné bylo i při nejlepší vůli zachovat v době vypjatého bojovného nacionalismu a národně motivovaného násilí v mezilidských vztazích ducha bratrství, který dle nauky spiritismu měl být jedním z hlavních imperativů mezilidských vztahů. Podobně jako v politické oblasti v první fázi rozvoje národního citění postupovali Češi a Poláci v rámci života esoterických hnutí na Těšínsku společně pod hesly jakési esoterické slovanské vzájemnosti namířené hlavně proti katolické církvi. S nástupem vítězného nacionalismu, který se projevil vznikem národních států, se vztahy zhoršily a vedly k dezintegračním tendencím.

První zmínky o spiritismu na Těšínsku lze v místním tisku najít již v polovině 19. století.⁸ Sami spiritisté kladli ovšem počátky spiritistického hnutí na tomto území do roku 1897, kdy se z Čech vrátil – vybaven spiritistickým stolečkem – do Louk nad Olší (dnes Karviná Louky) stolařský pomocník Kus.⁹ V národnostně vypjaté atmosféře Těšínského Slezska byli spiritisté chápáni jako propagátoři české národní myšlenky, jež „jdou na lep českým agitátorům a písmákům, kterým záleží na tom, aby temnotu lidu využili pro své účely“.¹⁰ Byli kritizováni stejně tak polským katolickým jako polským evangelickým duchovenstvem.¹¹ Na začátku 20. stol. působily velmi aktivně v ostravsko-karvinském uhelném revíru organizované spiritistické skupiny, nejprve jako živelné projevy „lidového“ spiritismu, později pak v institucionalizovaných formách v podobě Nákupního, výrobního a stavebního spolku Bratrství (povoleno 9. července 1914), později se změněnými stanovami přejmenovaného na

Současný pohled na budovu bývalé redakce spiritistického časopisu *Posel záhrobní* v Nové Pace (dnes ul. Čelakovského 495).
Obě fotografie na této straně: J. Szymeczek.

Spiritistický spolek Bratrství (2. listopadu 1919) se sídlem v Radvanicích ve Slezsku. Institucionalizace slezského spiritismu probíhala prostřednictvím zapojování do nadregionálních struktur (do Bratrské jednoty československých spiritistů vzniklé v roce 1911), manifestačních pohřbů, výstav mediálních kreseb a veřejných přednášek za účasti spiritistických autorit¹² a na konec založení zmíněného spiritistického spolku ve Slezsku.

Jazykově české spiritistická organizace byla velmi kreativní a sdružovala i členy polského jazyka. Polsky mluvící spiritisté vlastní spolek nevytvořili a plně využívali všech možností, jaké jim poskytovala česká spiritistická organizace. Spiritistický dům otevřený na podzim 1914 v Radvanicích byl vůbec prvním zařízením tohoto typu v celém Rakousku – Uhersku.¹³ Češi měli také svůj, již

Spiritistický dům v Radvanicích v době svého vzniku v roce 1914 byl jediným svého druhu objektem v celém Rakousko-Uhersku (současný stav).

zmíněný, časopis *Posel záhrobní*, vydávaný od roku 1900 v Nové Pace. Vedoucí činitel českých spiritistů Karel Sezemský (1860–1936) dodával pravidelně z Nové Paky do ostravsko-karvinského průmyslového regionu spiritistickou literaturu a pro těšínské spiritisty zhotovoval polské překlady spiritistických textů. Sám přednášel s polským překladatelem.¹⁴ Díky této činnosti se spiritismus v českém provedení začal šířit i v etnicky polských obcích Těšínska. Jedna z aktivních buněk spiritismu vznikla v roce 1903 v Bystřici nad Olší. V následujícím roce skupinka místních nadšenců spiritismu začala kolportovat časopis *Posel záhrobní*

a organizovat pravidelná setkání. V roce 1911 člen místní skupiny Josef Heczko reprezentoval bystrické spiritisty na sjezdu spiritistů v Olomouci. Díky spiritistické literatuře se členové bystrické buňky pomalu stávali „našinci českého národa“.¹⁵ Ve svých vzpomínkách sepsaných v roce 1930 Josef Heczko píše o incidentu, který se udal v počátcích činnosti bystrické skupiny. V roce 1912 pořádali zdejší spiritisté přednášku v sousedním Nýdku v hostinci u žida Eisnera, poněvadž bystričtí hostinští se báli své sály pronajmout, aby si nevy-sloužili nenávisť od zdejšího lidu a farářů. Jednalo se vůbec o první veřejnou akci vedenou v českém jazyce ve zdejších okolí. Na akci přednášel Karel Sezemský. Přednášky se zúčastnili i dva evangeličtí faráři z Bystřice – Karol Michejda a jeho syn Oskar. Ti na setkání způsobili pozdvižení. Když spiritisté začali zpívat husitskou píseň „Kdož sú boží bojovníci“, oba faráři se svými podporovateli začali zpívat v polštině luterskou píseň „Grodem mocnym jest Bóg wieczny“ [Hrad přepevný je Pan Bůh náš] a vznikl obrovský chaos.

Účast spiritistů ve sporu o Těšínsko

Poslední dny rakousko-uherské monarchie na Těšínsku probíhaly ve znamení prohlubující se rivality mezi polskými a českými zájmy na různých úrovních duchovní i politické povahy. Již 19. října 1918 založili místní polští

politici v Těšíně Národní radu Knížectví těšínského (Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego), čeští 31. října 1918 Zemský národní výbor pro Slezsko ve Slezské (Polské) Ostravě. Obě místní politické reprezentace si smlouvou z 5. listopadu 1918 podepsanou v Orlové (resp. Polské Ostravě) rozdělily politický vliv na Těšínsku. Smlouva měla ovšem lokální charakter a Praha ji nehodlala uznat.¹⁶

V lednu 1919 byla v Paříži zahájena jednání Mírove konference, která měla vytvořit nové uspořádání poválečné Evropy. Čeští politici, kteří usilovali o připojení celého Těšínského Slezska k Československu, si uvědomili, že toto území plně neovládají a že jeho budoucí státní příslušnost není vůbec jistá. Bylo tedy nutné provést ráznou akci ve prospěch české věci ve Slezsku. Záminku k českému zákroku na Těšínsku poskytlo vyhlášení voleb do polského parlamentu, které se na sporném území měly konat na konci ledna 1919. Praha se záměrem zmařit průběh voleb podnikla 23. ledna 1919 na Těšínsku ozbrojenou intervencí.¹⁷ Vojenský zásah se neobešel bez krvavých incidentů. Boje, které trvaly do 30. ledna 1919, byly zastaveny díky mezinárodnímu nátlaku vítězných mocností. Již tak nedobré vztahy mezi místním obyvatelstvem různých národností se ještě zhoršily. Josef Heczko ve svých vzpomínkách uvádí: „V roce 1919 byli spiritisté Poláky hrozně pronásledováni, vyhánění správcem ze závodu v Třinci. Museli v noci utíkat ku Ostravě s literaturou českou, bo jinak by ji byli Poláci zničili. Až v roce 1920 zase ji dovezli zpět, kdy nad zdejším okolím zavládla vláda československá“.¹⁸ Do politické agitace ve Slezsku se zapojil i časopis českých spiritistů *Posel záhrobní*. V lednu 1919 publikoval článek „Ó, Slezsko!“, ve kterém Jan Rösner pod pseudonymem Kučinský¹⁹ triumfálně hlásal: „Čech se zvedá, povstává, vyháňá všechny cizozazyčníky, čistí půdu svých otců, hledá

a nalézá svá stará práva. Spiritismus sblížil nás všechny pod jeden prapor. A zvláště co se týče spiritů v zemi svatováclavské. My dnes cítíme se býti jednou, jedinou rodinou od Rumburka, přes Prahu, Brno, Olomouc, Ostravu, Těšín až k Bílsku, my všichni toužíme po společném soužití, po spojení nejen duchem, ale i tělem. Rozebíráme tyto věci, často vidím na tváři mnohého našince starost, zvláště u těch, kteří na Těšínsku bydlí, komu budou náležet. To jsou dnes otázky mnohých našich upřímných jedinců, a někteří z nich i polsky mluví, ale jejich bytost vyrostla nad úroveň polského lidu. Oni přerobení jsou spiritismem do úrovně vyšší, do úrovně člověka českého, proto neradi by připadli Polce, neradi by se tam klaněli panence Marii, neradi by zpět pod knutu klerikála a vlády páchnoucí zpátečnictvím a bolševismem. Ale oni tam také nepůjdou!“²⁰

Následovala pak relace média (označeného iniciálami J. K.), které vidělo obraz ve Slezsku seskupeného množství polského vojska. Ve velké výši nad ním se nesl velký počet fluidních bytostí. Ty se rychle snesly na místo, kde stálo polské vojsko, a celé toto místo zakryly. Hned na to sesypaly bytosti shora velké množství pupenců růží na zem tak, že celá zem byla jimi pokryta. Než květy dopadly na hlavy vojáků, vojsko se rozprchlo a zmizelo. Květy růží pokryly zemi. Hned na to bylo vidět od západní strany přicházet mnoho cizích vojáků. Tím vidění skončilo.²¹ Celý článek končí výzvou k soudržnosti a spolupráci při uskutečňování vznešených ideálů v celém československém státě.

Po této zkušenosti se český spiritismus stal pro polské přívržence příliš úzkou platformou a cesty českých a polských esoteriků se navzdory oboustranně deklarovanému bratrství rozešly. Těšíňští spiritisté polské mluvy si stěžovali, že český spiritistický časopis *Posel záhrobní* „se vydal směrem české národní politiky“²² což mnohé z nich odvrátilo

od spiritismu a „přinutilo hledat lepší duchovní pokrm“.²³ Vůdce polských esoteriků Andrzej Kajfosz začal hledat pro sebe a pro své polské druhy jinou cestu duchovního růstu a dne 4. května 1919 založil novou duchovní organizaci, které se dostalo jména Polská teozofická společnost v Těšínském Slezsku s hlavním sídlem v Nýdku.²⁴

Závěrem lze konstatovat, že mnoho českých spiritistů bylo horlivými vlastenci, kteří byli ochotni aktivně podporovat českou národní věc. V oblasti Těšínského Slezska se spiritisté aktivně účastnili hraničního sporu mezi Československem a Polskem o toto území. Jaromír Kozák účast spiritistů v tomto konfliktu hodnotí následujícími slovy: „Bez přispění místních spiritistů by byly územní ztráty podstatně větší a uplatnitelnost nároku na česká historická území obtížnější, než tomu bylo ve skutečnosti“.²⁵ I když toto tvrzení účast spiritistů ve sporu o Těšínsku zveličuje, nedá se popřít, že spiritisté svůj vlastenecký postoj v rozhodné chvíli dokázali projevit se vši silou a důrazem. Svůj velmi kladný vztah k Československu uchovávali i v meziválečném období. Není náhoda, že z každého spiritistického sjezdu byl T. G. Masarykovi zaslán pozdravný telegram a k jeho narozeninám telegram blahopřejný.²⁶ ■

Spiritism in the service of Czech nationalism. The example of Těšín Silesia

Spiritism penetrated the Czech lands at a time when the manifestations of nationalism were growing in Czech society. Spiritist doctrine served as a means of spiritual transformation for Czech nationalists. It was to contribute to the transformation of the non-Czech-speaking population to a higher level, to the level of the Czech man.

ThDr. Józef Szymeczek, Dr. (*1973), pedagog, historik se zaměřením na církevní dějiny. Působí na katedře občanské výchovy Pedagogické fakulty Ostravské univerzity, je vedoucím Centra výzkumu kultury a identity regionu. Zaměřuje se na dějiny západního esoterismu, slezského luterství a na studium identit v přhraničních regionech.

Poznámky

- 8 Gusta amerykańskie, *Gwiazdka Cieszyńska*, 1853, č. 11, s. 180-182 a č. 12, s. 198-199.
- 9 J. Rösner, *Spiritismus*, s. 6-9.
- 10 „Z Łąka (Spirytyzm), *Gwiazdka Cieszyńska*, 1903, č. 16, s. 200.
- 11 J. Pindór, *Co jest spirytyzm? Objasnienia dla ludu*, Trzyniec, 1904.
- 12 M. Jemelka, „Bratrství a život“. Ostravská spiritistická scéna, její sociální zázemí a (nad)regionální kontakty (1918-1951), *Studia Theologica*, 20, 2018, č. 1, s. 175-202.
- 13 J. Rösner, *Spiritismus*, s. 42, 48.
- 14 M. Jemelka, Sešli jsme se jako křesťané: Počátky lidového spiritismu ve Slezsku do jeho institucionalizace

- v letech 1914-1919, *Slezský sborník*, 114, 2016, č. 2, s. 27-45.
- 15 J. Heczko, *Dějiny spiritismu v Bystřici*, Bystřice 1930 (rkp. uložen ve sbírkách Muzeum Těšínska v Českém Těšíně).
- 16 M. K. Kamiński, *Konflikt polsko-czeski 1918-1921*, Warszawa: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk – Wydawnictwo Neriton, 2001, s. 14.
- 17 P. Jelínek, *Zahraničně-politické vztahy Československa a Polska 1918-1924*, Opava: Matice slezská, 2009, s. 53-105.
- 18 J. Heczko, *Dějiny spiritismu*, s. 2.
- 19 O tvorbě Jana Rösnera pod pseudonymem Kunčický více v M. Jemelka, *Bratrství a život*, s. 175-202 nebo J. Kozák, *Spiritismus*, s. 664.

- 20 Kunčický, [J. Rösner], Ó, Slezsko!, *Posel záhrobní* 19, č. 2 (1919), s. 22-23.
- 21 Tamtéž.
- 22 A. Podzorski, *Spirytyzm na Śląsku, Wyzwolenie*, 1, 1919, č. 2, s. 3.
- 23 Tamtéž.
- 24 Státní archiv v Katovicích, pobočka Těšín (Archiwum Państwowe w Katowicach, oddział w Cieszynie). Fond: Česká vláda Knížectví těšínského (Rząd Krajowy Księstwa Cieszyńskiego), 14/6 sign. 451. Žádost o registraci Polské teozofické společnosti na těšínském Slezsku (6. 5. 1919).
- 25 J. Kozák, *Spiritismus*, 2003, s. 501.
- 26 Tamtéž, s. 500.